

dnevnika đak-vodnika Rudolfa Baričevića, kao i iz pisama i zabilježaka nekolicine drugih vojnika. Nakon što je u knjigu prenio spomenute zapise, autor je dao i kraći uvid u aktivnost preostalih hrvatskih oružanih snaga (zrakoplovstva i mornarice) u operacijama na istočnom bojištu.

Osnovna zamjerka na taj dio Košutićeve knjige, a koja se mogla čuti iz pojedinih krugova, glasila je: otvoreno svrstavanje hrvatske vojske uz snage koje su izgubile drugi svjetski rat za Hrvatsku je u ovom momentu politički kontraproduktivno. Doista, politički gledano, toj se konstataciji nema što predbaciti. Ali, nije autor knjige kriv, pa makar intimno i podržavamo angažman hrvatskih legionara na istočnom ratištu, što je do njega došlo. Držim da je krajnje vrijeme da prihvatimo povijesne istine, ma kako one neugodne bile. Svakako je manje loš potez no pristati na instrumentalizaciju povijesti za potrebe dnevne politike.

Borislav Bijelić

JILL A. IRVINE, The Croat Question, Partisan Politics in the Formation of the Yugoslav Socialist State, Westview Press, Boulder, 1993., 318 str.

Knjige stranih autora posvećene hrvatskom nacionalnom pitanju ne pojavljuju se tako često, pa je razumljivo da knjiga J. Irvine *The Croat Question* pobuđuje interes. Treba reći da se autorica nacionalnim problemom, kako to pokazuje podnaslov (*Partisan Politics in the Formation of the Yugoslav Socialist State*) bavi isključivo u okvirima ideologije i prakse Komunističke partije tražeći u neriješenom nacionalnom pitanju žarište svih dezintegracijskih procesa bivše Jugoslavije.

J. Irvine je asistentica političkih znanosti na američkom Sveučilištu u Oklahomi. Kada je pristupila pisanju ove knjige, imala je iza sebe više godina boravka i putovanja po istočnoj Europi i bivšoj Jugoslaviji. Kao stipendistica Fulbrightove fundacije istraživala je i u Hrvatskoj, posebno komunističke izvore koji su pohranjeni u Arhivu Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu. Vokaciju prema novijoj hrvatskoj povijesti iskazala je i posvetom knjige Ivanu Jeliću i Fikreti Jelić-Butić, tragično preminulim znanstvenicima spomenutog Instituta.

Osnovna osobina ove knjige jest težnja da se hrvatsko nacionalno pitanje prezentira genetički, od trenutka njegova javljanja u jugoslavenskoj državi 1918. do trenutka jugoslavenske državne dezintegracije 1990. godine. Takav u načelu ispravan metodološki pristup ipak nije dao dobre rezultate. Naime, povijesni događaji u Hrvatskoj 1942.—1944. obrađeni su relativno temeljito, dok su događaji nakon 1945. prikazani sumarno i površinski. Stoga je u pravu pisac uvodne riječi I. Banac kada kaže da u ovoj knjizi, unatoč široko postavljenom zadatku, dominiraju analize posvećene hrvatskom komunističkom lideru Andriji Hebrangu. Po našem mišljenju, to su i najbolje stranice ove knjige.

U općem pristupu hrvatskom nacionalnom pitanju gotovo da nema ništa novo. Izlaganja J. Irvine mogu se sažeti u nekoliko glavnih okosnica. Prvo, hrvat-

sko nacionalno pitanje sa svim posljedicama jednako se postavljalo za čitavo vrijeme trajanja Jugoslavije. Drugo, Komunistička partija između dva rata, ali i nakon dolaska na vlast 1945., na nacionalnu borbu nije gledala kao na vrijednost po sebi, već joj je ta borba poslužila kao sredstvo za ubrzanje proleterske revolucije. Napokon, Hrvati su u Jugoslaviji podupirali federalističku opciju njezina unutrašnjeg uređenja, dok su Srbi bili skloni centralizmu koji im je omogućavao dominaciju nad drugim nacijama. U čemu je posebnost ove knjige? To je prije svega njena dobra povijesna analiza uloge komunističkog prvaka A. Hebranga iskazana u slijedu aktualnih događaja u Hrvatskoj 1942.—1944. Nijedan hrvatski povjesničar nije do sada iskoristio priliku da stvori makar nešto slično poput J. Irvine kada je riječ o Hebrangu. Sadržaj knjige objedinjen je kroz šest poglavlja. Prvo i drugo poglavlje uvode nas u vrijeme formiranja hrvatske nacionalne ideologije u 19. stoljeću i u općim naznakama slijede njezin razvoj između dva rata. Relativno čvrste točke izlaganja nalazimo u opisima različitih komunističkih pogleda na pitanje nacionalne borbe, koji su ujedno i žarište frakcijskih borbi unutar KPJ.

Treće i četvrto poglavlje posvećeno je komunističkom oslobodilačkom pokretu u Hrvatskoj 1941.—1945. Odluka ovih stranica je pažljiva analiza velikog broja pitanja koja pokazuju nastojanja hrvatskoga komunističkog vodstva, s Hebrangom na čelu, u izgradnji federalnog modela i promicanje nacionalnih interesa kroz Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH). Podržavanje visokog stupnja političke i vojne autonomije u Hrvatskoj 1942.—1944. izazivalo je napetosti između Hebranga i centralnoga partijskog rukovodstva na čelu s Titom, koji je zastupao liniju centralizacije pokreta. Hrvatske pomake prema federalizmu u vrijeme antifašističkog rata autorica je prikazala kroz niz važnih pitanja, kao što su: odnos Hebranga prema srpskoj dominaciji u partizanskom pokretu; odnos Hebranga prema HSS-u; preferiranje ZAVNOH-a u odnosu na AVNOJ; umjereni stavovi prema Crkvi kroz ZAVNOH-ovu odluku o suzbijanju rastave braka i toleriranju vjeronauka u nastavi partizanskih škola; pokušaj osnivanja Hrvatske telegrafске agencije; upotreba ćirilice u ZAVNOH-u i, na kraju, pitanje uspostave punog nadzora hrvatskoga komunističkog rukovodstva nad dalmatinskim komunistima. U potpunosti su prihvatljivi autoričini zaključci da Hebrang nije bio hrvatski nacionalist premda je njegova djelatnost bila puna dokaza o promicanju hrvatskih interesa. Hebrang je Hrvatsku vidio isključivo kao federativnu jedinicu u okviru Jugoslavije. On nikada nije postupao protusrpski, a u njegovu ponašanju prema HSS-u istodobno se očitovale sektaštvo i stvaranje koalicije.

Autorica naglašava da su već tada bile vidljive glavne točke nesporazuma između Hebranga i Tita. Spor je riješen premještanjem Hebranga iz Hrvatske na višu saveznu funkciju u Beograd. Definitivan obračun partijskog vrha s Hebrangom uslijedit će 1948., kada je isključen iz CK KPJ i uhapšen zbog tobožnjih prosovjetskih stajališta i navodne suradnje s ustašama 1942. godine. Autorica tvrdi da je Hebrang u zatvoru učinio samoubojstvo, ali za tu tvrdnju ne donosi nikakve dokaze pa je i dalje otvorena mogućnost različitog tumačenja okolnosti pod kojima je Hebrang stradao u zatvoru.

Peti i šesto poglavlje sadržajno se odnose na razdoblje nakon 1945. i u njima se težište postavlja na nacionalne sukobe početkom sedamdesetih. Ova poglavlja više su rezultat autoričine težnje da pokaže eksplozivne naboje koje je nosilo nacionalno pitanje za opstanak Jugoslavije, a manje težnje za produbljenom analizom kao u prethodnim poglavljima. Stoga su ovi dijelovi knjige kompozicijski jednosmjerni i shematizirani. Autorica se u velikoj mjeri služi analogijama koje su ovdje samo loš nadomjestak za sadržajnije raščlambe. Godine 1971. i 1991. označene su kao prekretnice u oblikovanju hrvatskih nacionalnih zahtjeva, ali je za tu tvrdnju prezentirano malo konkretne

povijesne građe. Polazeći od pojednostavljene ideje o ponavljanju povijesnih događaja i vraćanju već viđenoga, autorica je na ovim stranicama, pretpostavljamo dodanima na brzinu zbog aktualnosti istočnoeuropskih i balkanskih događaja, nedovoljno precizirala druge važne socijalne i kulturološke aspekte jugoslavenske dezintegracije. Za razliku od relativno dobrog uvida u povijesna zbivanja 1941.—1945. godine, autoričin pristup vremenu nakon 1945. ne daje instruktivna polazišta za razumijevanje složenosti povijesnih događaja u Hrvatskoj.

J. Irvine je daleko od pomisli da ospori rezultat najnovijih događaja koji su Hrvatsku identificirali kao suverenu državu. Ipak, u njezinu pristupu zamjetan je trag nevjerice u funkcioniranje novonastale države pa ona zaključuje da će se tek vidjeti koliko će postkomunističke upravljačke elite, ne samo u Hrvatskoj nego i u ostalim zemljama bivšega komunističkog sustava, biti sposobne razriješiti pitanje odnosa države i nacije. Najnovije događaje u Hrvatskoj autorica asocijativno povezuje s buđenjem nacionalizma na prostoru istočne Europe i bivšega Sovjetskog Saveza. Za J. Irvine pad komunizma i stvaranje nacionalnih država otvara nova proturječna mjesta koja mogu postati žarištem političkih i ratnih sukoba.

Drugi niz kritičkih primjedaba mogao bi se odnositi na nedovoljno osmišljen problem srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj. Taj je problem u knjizi viđen između dviju krajnosti — potpune autonomije srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj ili prihvaćanja centralističke Jugoslavije. Autorica iznosi uvjerenje da su hrvatski lideri uvijek tražili više autonomije u okviru Jugoslavije. Međutim, danas nisu spremni istu autonomiju dati nacionalnim skupinama a ni regijama unutar Hrvatske. Ovdje zbunjuje stajalište autorice da se autonomija ne želi dati krajevima Hrvatske koji ističu svoje regionalne osobitosti poput Istre i Rijeke. Time se pitanje unutrašnjeg upravnog razvoja neopravdano izjednačuje s pitanjem autonomije srpske manjine u Hrvatskoj premda ovi procesi imaju potpuno različite političke ciljeve.

J. Irvine dobro je upućena u jugoslavensku historiografiju, pa knjiga donosi razmjerno iscrpan popis literature. Treba ipak primijetiti da autorica ponekad nekritički preuzima ocjene pojedinih autora, kao na primjer, ocjene o podršci Katoličke crkve i kardinala Stepinca ustaškom režimu.

Odlika je ove knjige dobra upućenost autorice u komunističke izvore 1942.—1945., posebno u građu ZAVNOH-a. Stoga se i znanstvena objektivnost poglavlja posvećenih hrvatskom partizanskom pokretu 1941.—1945. pokazala plodnom, a izbor relevantnih događaja znalački.

J. Irvine u svojoj je knjizi hrvatsku nacionalnu problematiku dala u veoma sažetom obliku koji uglavnom može zadovoljiti zapadnu čitalačku publiku. U Hrvatskoj će njezina knjiga biti korisna ponajviše budućim piscima Hebrangove političke biografije.

Nada Kisić-Kolanović